

Ex-libris per a l'exposició internacional d'ex-libris, Igualada, 30 de març de 1948.
Luis García Falgás

Luis García Falgás

ELS EX-LIBRIS A IGUALADA

M. CARME ILLA

Exlibrisme? La *Gran Enciclopèdia Catalana* dóna tres accepcions d'aquest terme. "1. Col·leccionisme d'ex-libris. 2. Estudi d'heràldica segons els ex-libris de les cases nobiliàries. 3. Estudi de la tècnica i de la producció d'ex-libris."

Bé, però... i ex-libris? Un ex-libris és qualsevol marca en un llibre que n'indica el propietari. És a dir, quan posem la nostra signatura o el nostre nom a la coberta, a la portada, a la portadella, o en qualsevol lloc visible del llibre que acabem de comprar, estem fent un ex-libris... com el burgès gentilhome que parlava en prosa sense saber-ho.

Ex libris és una frase llatina que vol dir exactament "dels llibres de"; en llatí el nom del propietari hi anava en genitiu; en català, llengua en què no hi ha declinació, cal posar-hi directament el nom, sense la preposició *de*, que va implícita en l'expressió llatina.

L'ex-libris devia néixer amb el llibre, atès el sentiment innat de propietat que té l'home; la raresa primigènia d'aquest estri cultural fa plausible que el possessor d'un pergami, d'un còdex (anterior del llibre) o d'un llibre pròpiament dit, pretengués defensar-lo posant-hi el seu nom. De fet, s'han conservat tauletes d'argila amb inscripcions que podem assimilar a una identificació explícita del seu propietari, en civilitzacions tan remotes com l'egípcia dels faraons (s. XV a.C.) o l'assíria, conservada a la Biblioteca de Nínive (s. VII a.C.). Les tauletes de terracuita s'han conservat perquè el foc, el gran enemic dels llibres i les

biblioteques, que devora tots els materials de suport de l'escriptura —papyrus, teles, sedes, pells, escorça d'arbres, etc.— llevat de la pedra, no destrueix la terracuita, ans al contrari, la consolida com a matèria que, tanmateix, és trencadissa.

En aquelles remotes civilitzacions, els privilegiats que podien gaudir d'una petita biblioteca eren escassíssims; només els poderosos podien permetre's el luxe de tenir escribes que els copessin a mà —una feina llarga i delicada— els textos a què tenien accés per compra, pillatge, préstec o intercanvi amb altres personatges igualment poderosos.

A l'Edat Mitjana augmentaren les biblioteques: pertanyien a reis, a dignataris, a nobles, o a comunitats religioses o monestirs, que tenien els seus copistes i, àdhuc, els seus escriptors (on treballaven alhora diversos copistes); n'ha arribat constància perquè el copista, a vegades, especificava no solament el nom de l'autor del text (cosa que no sempre succeïa), sinó el del copista i el del dignatari que n'havia encarregat la còpia.

La invenció dels tipus mòbils d'impremta (s. XV) permet la multiplicació simultània de centenars o de milers de còpies, un guany molt important per a la difusió de la cultura. I persisteix la voluntat d'expressar significativament qui és el propietari material del llibre, si més no a mà, amb una fórmula més o menys estereotipada, encara que normalment hom hi fa dibuixar o imprimir l'escut nobiliari, o marcar-lo amb ferros a la relligadura de pell, o, més rarament, se'l fa imprimir

en petits fulls, per enganxar als llibres. No hi calia cap text, l'escut era prou explícit en una societat molt avesada a la simbologia.

Estem parlant dels segles XVI a XVIII, període en què a casa nostra la noblesa catalana abdica el seu paper i es desplaça cap a l'ombra del poder, del poder reial i del poder de la cort, on s'emparenta amb els grans títols de la noblesa castellana i s'hi dilueix. No hi ha gaires ex-libris d'aquesta època, i els d'origen català són volgudament castellanitzats.

L'escolarització creixent, el percentatge progressiu de persones que saben llegir i que hi frueixen i, sobretot, la percepció social de la cultura com un bé, dispara el nombre de petites, o grans, biblioteques. Ara els propietaris, però, ja no són els nobles sinó el poble menut, la gent del carrer, que no té escuts per identificar-se, però que també (i potser més encara) estima els llibres. Si sempre hi havia hagut ex-libris manuscrits, el costum de recórrer-hi s'estén durant els segles XVIII i XIX, ja sigui amb redaccions precises, contundents, com "Aquest llibre pertany a...", o bé "Aquest llibre es meu perquè ja és pagat", ja sigui amb fórmules més rebuscades, amb versets macarrònics, que tothom ha vist alguna vegada, i que també esdevenen tradicionals.

A la darrerria del segle XIX es posa de moda una novetat que encara es porta: un full petit o etiqueta, amb un text i una il·lustració (rarament només amb un d'aquests elements), que hom enganxa als llibres per proclamar-ne la pertinença. Aquesta il·lustració, segons uns canons acceptats tàcitament, ha de sintetitzar la psicologia del propietari, ha de destacar-ne traços específics, s'ha de referir a la professió, les afeccions o les dèries que el defineixen. La marca, més o menys reeixida independentment de la tècnica emprada (a vegades simplement tipogràfica, o cal·ligràfica), que s'ha adaptat a les noves exigències de la societat (com els *ex musicis*, per a partitures, *ex discis*, per a discos, etc.), té sempre un afany estètic que, com un homenatge al llibre, el dignifiqui i s'hi dignifiqui.

La moda arribà d'Europa i un parell de catalans, especialment, la introduïren a Catalunya: ens referim a Pau Font de Rubinat i a Alexandre de Riquer, que n'iniciaren sengles focus d'irradiació a Reus i a Barcelona. Riquer, tot i haver nascut a Calaf (Anoia), farà la seva carrera i el seu nom a Barcelona. Igualada, doncs, no pot aportar cap nom estel·lar a l'etapa pionera del que hom denominarà l'"ex-libris modern" a Catalunya. I tanmateix, sense grans protagonismes, pot mostrar un degoteig de petits artistes, petits col·leccionistes, o simplement bibliòfils (amants del llibre), que hi han mantingut viva la tradició de l'exlibrisme.

La Guerra Europea (1914-19) trencà les xarxes de comunicació que s'havien establert entre artistes i col·leccionistes "d'arreu del món", en la terminologia de l'època, però que de fet se circumscrivien a l'àmbit europeu. La situació també afectà Catalunya en les seves relacions amb l'exterior —no en les relacions internes— i, circumstancialment, els ex-libris expressaren plàsticament les simpaties per un bàndol o l'altre de la contesa.

Probablement, el primer ex-libris relacionat amb Igualada de què tenim notícia és de 1903 (any en què apareix ressenyat a la prestigiosa "Revista Ibérica de Exlibris"): és un dibuix d'aire modernista, fet per Jaume Llongueras i Badia per a un igualadí, el filòleg i divulgador de les doctrines gramaticals de l'Institut d'Estudis Catalans, Emili Vallès i Vidal (1878-1950 Barcelona), ex-libris que continua complint la seva funció, enganxat als llibres que li havien pertangut i que ara enriqueixen el fons de la Biblioteca Central d'Igualada; l'ex-libris no devia haver circulat gaire, en els cercles del col·leccionisme, perquè no figura al fons que guarda la Reial Acadèmia de Bones Lletres, de Barcelona (que amb els seus 25/30.000 exemplars, fruit del donatiu de Pepita Pallé, resulta prou representatiu), on sí que en trobem un de dibuixat el 1910 per l'industrial Pere Borràs i Estruch (1887-1953) per a l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, i un altre de fet per a la Biblioteca

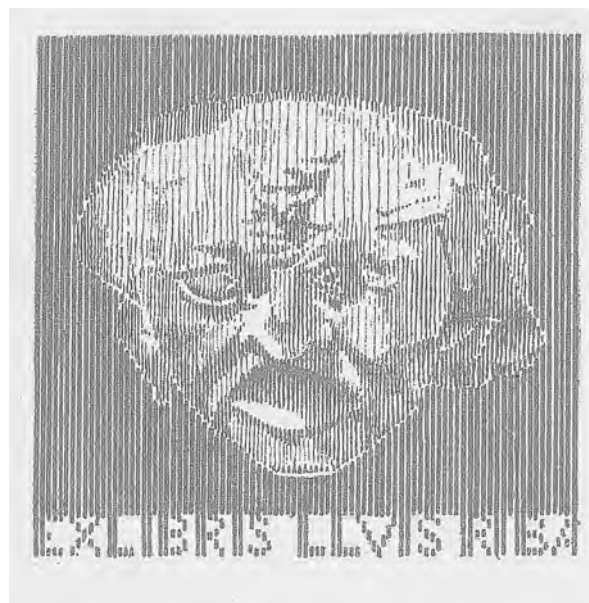
dels Caputxins d'Igualada, del qual no sabem ni qui el dibuixà ni quan, però que deu correspondre en aquesta època primerenca.

És, tanmateix, pels volts dels anys vint que floreix l'exlibrisme a Igualada, bàsicament a l'entorn de la sucursal de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears (no hem d'oblidar el paper social que aleshores exercia aquesta institució). Qui n'era el director, Sebastià Ferrer i Valls (1890-1934), que havia començat a col·leccionar ex-libris, el 1916-1917 se'n fa dibuixar un pel tarragoní Joan Gols, i més tard un altre pel barceloní Alfred Sisquella; la seva filla Montserrat (1922) encara conserva, a Sitges, la col·lecció aplegada. El ja citat Pere Borràs se'n fa un per a ell mateix el 1920, i el 1927 un de cal·ligràfic per marcar els llibres que dona a la Biblioteca de la Caixa. Per la seva banda, el cap de la secció de Premsa i Propaganda, Lluís Riba i Martí (1895-1933), poeta, dibuixant, col·laborador de publicacions barcelonines i locals (precisament hi impulsà la fundació de "L'Eco d'Igualada", que de fet dirigí), en dibuixa, entre d'altres, dos a nom seu a principis de la dècada.

Altrament, els arenyencs Marià Castells i Simon i Pere Nogueras i de Prats dibuixaren, respectivament, ex-libris per a l'Escola Seràfica dels caputxins d'Igualada (n'ignorem l'any), i per a Carme Jané (el 1924), sembla que igualadina trasplantada a Arenys, o arenyenca establerta a Igualada. Hi ha d'altres bibliòfils que disposaren d'ex-libris, si fa no fa d'aquesta època: d'alguns no en sabem l'autor, com el d'Òscar Lloró i Talló (administrador del Cercle Mercantil, Industrial i Agrícola) o el del veterinari L. Roca i Jolonch; Pere Puig i Bosch (1927), impressor i dibuixant, i Miquel Solà i Ferrés se'ls feren probablement ells mateixos. I són fets per artistes de Barcelona els de l'industrial blanquer Antoni Badia i Martí (1896-1986) —un linogravat d'Antoni Saló i Marco—; el de l'industrial tèxtil —i alhora fotògraf i cineasta— Josep Castellort i Ferrer, *Truco*, (1901-1980), dibuixat per Francesc Canyellas i Balagueró (la mateixa imatge per a l'ex-libris i per als Goigs humorístics en ocasió del seu comiat de solter, el 1928); els dos de Mn. Josep Forn i Talló (1896-1936) —dibuixos de Joan G. Junceda i de Mezquita Almer—; i el de Manuel Mateu i Solà

Ex-libris de Sebastià Ferrer i Valls

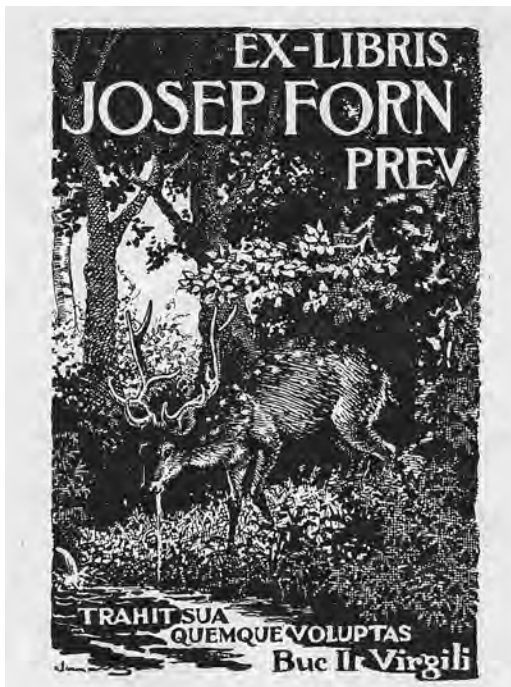
Ex-libris de Lluís Riba i Martí

Ex-libris d'Antoni Badia i Martí

Ex-libris de Manuel Mateu i Sola

Ex-libris de Mn. Josep Forn i Talló

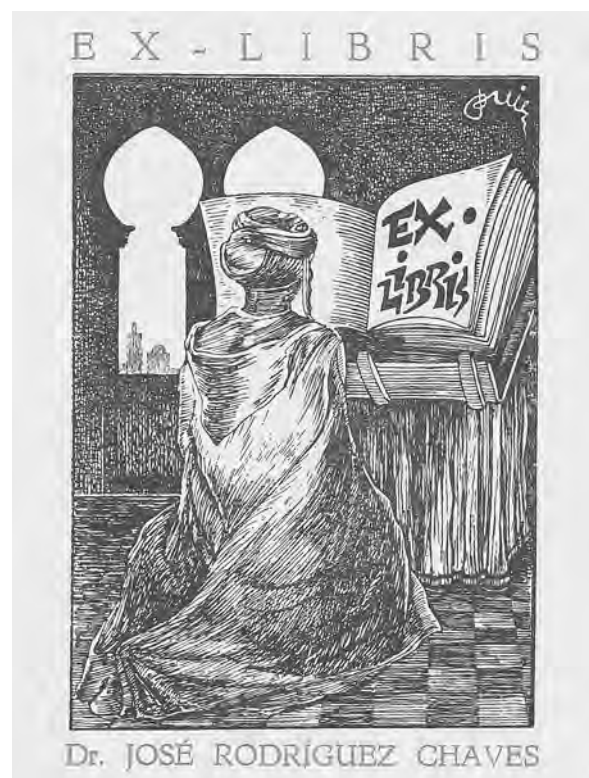
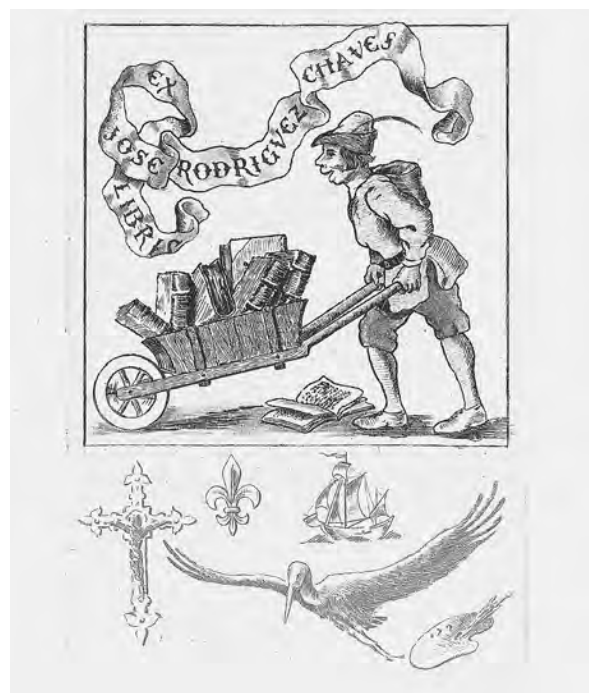
Ex-libris de Josep Castellort i Ferrer (Truco)

(1883-1936) —una xilografia d'Antoni Ollé i Pinell, del 1928. Els dos últims titulars tenen en comú que foren assassinats ran de la rebel·lió dita Alzamiento Nacional.

La guerra del 1936-39 marcà un parèntesi forçat en el moviment exlibrístic català, parèntesi que s'allargassà entrada la postguerra: la duresa de les condicions de vida (privacions de tota mena, represàlies, impostos específics per pagar la guerra perduda, estraperlo, corrupció) no afavoria el conreu d'una activitat lúdico-artística com l'exlibrisme.

Tanmateix, datats entre el 1941 i el 1945 (precisament quan a Europa es lliuraven les batalles de la II Guerra Mundial) trobem set ex-libris a nom del Dr. Josep Rodríguez Chaves: quatre d'atribuïts a M. May (dels EUA); un a M. Martínez (de València); un amb unes inicials que semblen FRS; i un *ipse fecit*. Probablement es tracta de dibuixos aprofitats i transformats en ex-libris amb un text adient; tot amb tot, el màxim retret que hem de fer-li és el de la baixa qualitat d'aquestes reproduccions.

El Dr. Rodríguez Chaves (Barcelona 1903-1986 Igualada), metge que s'especialitzà en ginecologia i obstetrícia a París, es casà amb Maria Enrich —d'una família benestant d'Igualada— i s'hi establí. Amb 38 ex-libris, almenys, a nom seu entre el 1941 i el 1949, serà el gran col·leccionista a casa nostra, d'una època en què aquestes col·leccions s'aplegaven exclusivament a base d'intercanvis i, per tant, calia tenir un bon estoc per poder oferir. Diversos artistes li'n dibuixaren o gravaren. Per exemple, els igualadins Pere Borràs i Pere Puig, ja citats; el primer li fa un dibuix el 1945; i el segon li'n fa dos, del 1945 i el 1948 (tot i que un d'ells sembla més aviat una il·lustració adaptada per a ex-libris, potser deguda al mateix artista). El dibuix signat per Joan G. Junceda, del 1946, tampoc no devia ser originàriament un ex-libris. Antoni Saló i Marco li'n dibuixa tres, un de bàsicament cal·ligràfic, i dues versions, lleugerament diferents, d'un mateix tema a dues tintes,

Ex-libris del Dr. Josep Rodríguez Chaves

que firma Litosal, el 1947. El 1948, Joaquim Pla i Dalmau li grava una xilografia; Luis Enríquez de Navarra, valencià d'Almansa, un aiguafort; i Bartomeu Trias i Peitx li dibuixa un ex-libris per a ell i un altre per al matrimoni. També el madrileny Ricardo Abad Rodríguez li'n dibuixa un el 1945, i Theo Broekstra i Erik Brönsdorf von Deden li fan xilografies el 1947 i el 1948, respectivament. Les dues xilografies (de 1936) de Valentin Le Champion, el gravador rus establert a França, són, documentadament, gravats aprofitats i apropiats; l'ex-libris per a la seva muller, M. E. de R., és una còpia del que Frank Brangwyn gravà el 1919 per a Estela Canziani, germana del seu amic F. E. Canziani. Igualment semblen dibuixos aprofitats els ex-libris firmats B. Nodin, de 1945, i un desconegut MANWER (de lectura incerta). Les ficcions semblen creïbles perquè els artistes eren, efectivament, autors d'ex-libris. Onze ex-libris més, uns de suposadament *ipse fecit*, d'altres d'autor desconegut, i alguns que aprofiten boixos antics, la majoria sense data, però que corresponen a la dècada dels quaranta, completen la llista. El 1949 és l'any de l'ex-libris matrimonial de Rodríguez Chaves; encara un altre és, suposadament, d'aquesta data límit; semblen com les escorialles d'una passió; cap altre més enllà.

Corresponents en aquesta dècada encara hem de fer esment d'uns quants ex-libris. Hi contribueix especialment el citat Pere Puig i Bosch, que el 1945 dibuixa un ex-libris per a ell i un per a l'associació "Amigos del Libro" (vinculada a la llibreria Jordana), i que, per a la família de Sebastià Ferrer, certament relacionada amb l'exlibrisme, també el 1945 en fa un per al fill, Jordi Ferrer i Ubach (1925-1990 Barcelona), i el 1946, juntament amb el dibuixant Isidre Miserachs i Solà (1906-1997 Montalban), un per a la vídua, la mestra Matilde Ubach i Duran (Cervera 1892-1972 Barcelona), que aleshores feia de bibliotecària a la Biblioteca de la Caixa. També el 1946 el músic Mario Tomàs i Torra (1925-2002) es dibuixa el seu ex-libris; el 1947, un terrassenc, Mateu

Avellaneda i Cañadell, dibuixa l'ex-libris de Josep Ferran i Soler (1909-1970), president que fou de l'Ateneu Igualadí; i el 1948 el pintor Joan Tarragó i Gassó (1922) dibuixa un ex-libris per a Maria Sabaté i Vera (1930?). Encara deu correspondre en aquesta dècada l'ex-libris, que potser es dibuixà ell mateix, del comerciant sabater Josep M. Vives.

El 1948 la premsa anuncia un concurs internacional d'ex-libris, commemoratiu de la "I Exposición Internacional de Ex-libris organizada en España", sota el patrocini de l'Ajuntament d'Igualada, en què la imatge del Sant Crist hi havia d'aparèixer forçosament, com a tema principal o secundari. La revista mensual *Vida...*, núm. 26 (febrer del 1948) en publica les bases a la pàgina 10; formaven el jurat qualificador dels treballs els artistes: Joan G. Junceda, Alexandre Coll, Ramon de Capmany, Alfred Opisso i un representant de l'Ajuntament d'Igualada. Al número següent, el 27 (març, pàg. 7-8) hi ha l'entrevista a un dels components de la Comissió "Amics del Llibre", que anualment organitzava un acte cultural de relleu i que el 1947 projectava una exposició d'ex-libris, per a la qual el Dr. Rodríguez Chaves, "el primer ex-librista de la nostra ciutat", es posà en contacte amb les associacions d'ex-libristes de l'estranger; en començar a rebre'n "un nombre tan crescut", decidiren que el concurs i l'exposició havien de ser internacionals i que havien d'implicar-hi les autoritats. Al núm. 324 del setmanari *Igualada* (6 de març), que havia començat com a òrgan de la Jefatura Local de FET y de las JONS i que, amb el temps, se n'anà independitzant, el col·laborador Clarion (Antoni Carner) remarca que "*será la primera que con carácter internacional tendrá efecto en España*" (!); que tant el "Ministro de Educación Nacional" com el "Director General de Propaganda" l'havien rebut amb "*la más viva simpatía*"; explica que els exlibristes de tot el món s'intercanvien exemplars de llurs països, amb la qual cosa s'estableix una "*relación cultural y artística muy por encima de los sectarismos mezquinos que, a veces, pretenden aislar*

a los pueblos"; que s'hi han adherit "las siguientes naciones: España, Portugal", etc. (quina és, doncs, la nació organitzadora?); que la Biblioteca de Palacio hi ha enviat ex-libris del "Jefe del Estado", i que "el alto y patriótico objetivo que se persigue, el intercambio cultural y artístico de nuestra Patria y los países expositores, adquiera la amplitud y esplendor deseados". Com a resum, acaba amb un refrany en català: "Gàbies, llibres i paraigües, si els deixes no en tornen gaires".

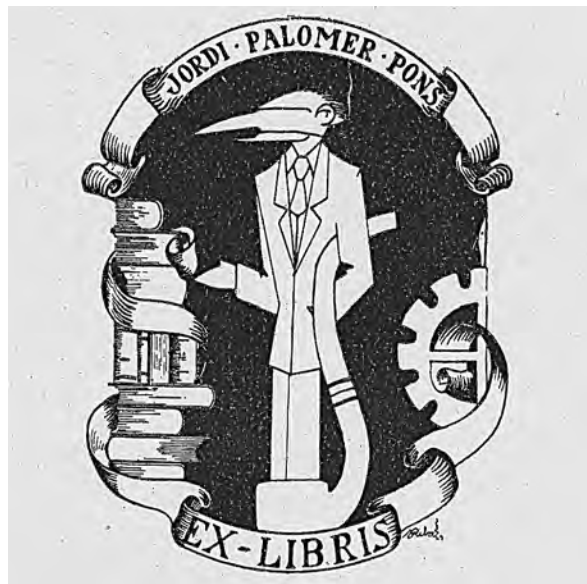
No sabem què és el que desagradà a la censura, però el permís mai no arribà, malgrat el to llagoter insistentment emprat, i que l'alcalde, Francesc Matosas, havia demanat (segons consta documentalment) al capità general, al governador civil, al president de la Diputació, al bisbe de Vic, al rector de la Universitat i a l'abat de Montserrat que s'avinguessin a prestar els seus noms per al comitè d'honor que havia de "prestigiarse tan importante acto". Notícies o referències a l'acte desapareixen de la premsa, de tota la premsa. Com que havien sol·licitat la concessió d'un matasegells commemoratiu de l'exposició, el director general de Correus demana el 14 d'abril, en ofici adreçat a l'alcalde, que comuniqui "los definitivos acuerdos adoptados o que se adopten", ateses les "noticias extraoficiales del aplazamiento" de l'exposició; la resposta del batlle (21 d'abril) és que, efectivament, aquesta "ha quedado aplazada indefinidamente en vista de dificultades surgidas a última hora y momentáneamente insuperables".

Suposem que, tal com estableixen les bases, els originals rebuts i no premiats es devien retornar als artistes; tanmateix, el Dr. Rodríguez Chaves, que havia donat la cara, es devia trobar en una situació ben galdosa. Tres d'aquests ex-libris, d'artistes catalans, es conserven a la Reial Acadèmia de Bones Lletres: són els dibuixos de Maria Figuerola i Rubio i de Bartomeu Trias i Peitx, i una calcografia de Luis Garcia Falgàs.

En la dècada dels cinquanta hi ha poc moviment: un ex-libris per al fabricant Josep Bisbal i Busquet (1908-1996), d'artista desconegut; el que

Ex-libris de Glòria Vall i Fàbregas

Ex-libris de Jordi Palomer i Pons

dibuixà Àngel Ferrer i Salinas (1919) per a la mestra Glòria Vall i Fàbregas (1916); el del paül Àngel Miserachs i Bernadas (mort el 1973 a València), molt senzill (i que no figura al fons de l'Acadèmia). Igualada compta amb un exlibrista d'un sol exlibris: ens referim al pintor i caricaturista, a més de tècnic tèxtil, Josep Maria Riba i Marsal (1931-1992), que, d'estudiant, féu un ex-libris amb la caricatura d'un professor de l'Escola de Teixits de Punt de Canet de Mar, el col·leccionista Jordi Palomer i Pons (nebot de Mn. Josep Palomer i Alsina), d'Arenys de Mar. El 1957 Amadeu Caballé i Solé (1926) dibuixa, per a l'historiador Joan Mercader i Riba (1917-1989), l'ex-libris que encara avui marca, a la Biblioteca Central, els llibres que li havien pertangut. Cal citar també, pels lligams familiars, l'ex-libris que el 1954 Josep Nuet i Martí grava —un linòleum— per a Agustí Badia i Vivó (Barcelona 1887-1987). Més minsa encara és la representació que tenim dels anys seixanta: tres xilografies d'Antoni Gelabert, una per a l'advocat i excursionista Antoni Bausili i Gibert (1925-2001), del 1961; una altra per a Robert Pipó (1913) i la seva muller Mercè Rossell (1915), del 1964; i la tercera, del 1967?, per a Jordi Ferrer i Ubach, ja citat, tant ell com els seus pares. Més de vint anys després, Mireia Ferrer i Palomas (Rubí 1970), respectivament filla i néta d'aquells, dibuixa l'ex-libris per a Montserrat Ferrer i Ubach, com hem dit, actual dipositària de la col·lecció iniciada pel pare.

D'anys immediatament anteriors, hi ha exlibris a nom d'igualadins: l'artista és un monjo de Montserrat, el P. Oriol M. Diví, que en grava —xilografies— per a tres matrimonis: per a la família Josep Salat i M. Teresa Miret, el 1985; el de Jaume Ribera i M. del Sagrario Sierra el 1988 (42è aniversari de nocces); i el de Llorenç Farrés i M. Teresa Caballé, el 1990. Per a oriünds d'Igualada, Mercè Miret (1952) i Tomàs Delclòs (Barcelona 1952), Narcís Comadira dibuixa el 1995 un ex-libris a dues tintes. Ja del 1999 al 2001, el terrassenc Antoni Boada i Garcia, que havia viscut a Igualada del 1965 al 1988 per raons

laborals, reprèn a Barcelona, amb frenesí, l'activitat exlibrística encetada de jove i dibuixa exlibris per a Rosa Enrich, Montserrat Cañellas i Vila, dos per a l'enginyer industrial Ròmul Gavarró i Castelltort i un fals ex-libris per a la poetessa Teresa Castellà i Valls (1907-1997). També en dedica a gent de la comarca: Josep Riba i Gabarró (la Pobla de Claramunt 1928), Josep Costa i Solé (Capellades 1923) i Antoni Argelich i Iglesias (Capellades).

Amb tota seguretat que no hem fet una relació exhaustiva de la contribució igualadina a l'exlibrisme; probablement, sense que en tinguem constància, algun artista d'aquesta ciutat ha experimentat amb les noves tècniques, potser diversos bibliòfils igualadins continuen marcant els llibres de llurs biblioteques amb un exlibris personal. Ens agrada pensar que no s'hi ha estroncat la tradició de l'exlibrisme.¹

---

1. Les dates vitals sense especificació de lloc es refereixen sempre a Igualada. És de justícia fer explícit el nostre agraïment a artistes i titulars, o a llurs familiars, que tan pacientment ens han fornit dades i dates; i molt especialment a M. Teresa Miret, directora de la Biblioteca Central d'Igualada, que n'ha facilitat la recerca.

Ex-libris de Mercè Miret i Tomàs Delclòs

Ex-libris de Robert Pipó i Mercè Rosell

MARIA CARME ILLA I MUNNÉ (Llança, Alt Empordà, 1930) és bibliotecària per l'Escola de Bibliotecàries de Barcelona i llicenciada en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona. Ha prestat servei 44 anys en biblioteques de la Diputació de Barcelona: populars, bibliobús, Biblioteca de Catalunya i Biblioteca Pública Arús. Ha estat professora a l'Escola de Bibliotecàries, després Escola de Biblioteconomia i Documentació.